

Działania Straży Granicznej w ochronie dziedzictwa kulturowego w 2010 r.

Działania Straży Granicznej w 2010 r. stanowiły kontynuację przedsięwzięć zainicjowanych w latach poprzednich. Jednakże w ostatnich trzech latach mieliśmy do czynienia z nową rzeczywistością na płaszczyźnie ochrony zabytków przed ich nielegalnym wywozem, która niewątpliwie wpływa na skalę przedmiotowego zjawiska.

W pierwszej kolejności taką nową rzeczywistość wygenerowało przystąpienie Polski do układu z Schengen, skutkiem czego było zniesienie kontroli na granicach wewnętrznych UE i zapewnienie swobodnego przepływu przez te granice osób i towarów. Fakt ten otworzył, i to w znaczący sposób, rynki europejskie dla wolnego obrotu dziełami sztuki i szeroko rozumianymi zabytkami, i to zarówno na płaszczyźnie obrotu legalnego, jak i tego, który dokonywany jest w sposób niezgodny z prawem. Kolejnym elementem nowej rzeczywistości jest nowelizacja ustawy o zabytkach i opiece nad zabytkami, która weszła w życie 5 czerwca 2010 r. Jak wiadomo nowe zapisy przedmiotowego aktu prawnego wprowadziły podział zabytków na kategorie i tym poszczególnym kategoriom przypisano progi kwotowe i wiekowe, mające decydujące znaczenie w ocenie czy dany przedmiot będzie wymagał pozwolenia na wywóz, czy też będzie mógł być, bez spełnienia formalnych przesłanek, wywieziony poza granice kraju. Na istotę nowej rzeczywistości mają wpływ przedmiotowe progi, które stanowią o wysokich, jak na polski rynek, pułapach wartości i dość odległych okresach powstania (wytworzenia) tych przedmiotów. Z pewnością głównym zamierzeniem przedmiotowej nowelizacji było rozdzielenie rzeczywistego dziedzictwa kulturowego, które należy chronić za wszelką cenę, od niewartościowych rzeczy, które pomimo odległego czasu ich wytworzenia nie przedstawiają żadnej wartości społecznej, naukowej ani historycznej. Można więc

pokusić się o stwierdzenie, iż przy tak sformułowanych ustawowych przesłankach większość rzeczy, które były zatrzymywane przez służby na granicach w okresie przed nowelizacją, to już po jej wdrożeniu mogłyby być swobodnie wywiezione bez większych problemów.

Powyższe z natury rzeczy ma ułatwić obrót zabytkami przez granice kraju, jak i uprościć weryfikacje i kontrole służb odpowiedzialnych na granicach za ochronę zabytków przed ich nielegalnym wywozem. Codziennosc generuje jednak sytuacje, które zaprzeczają cytowanej wyżej swobodzie, ale

wynika to z aspektów zupełnie niezależnych od służb. Dość często podróżnicy chcą wywieźć przedmiot zabytkowy lub dzieło sztuki, nie posiadając przy tym żadnych dokumentów potwierdzających własność, nie mówiąc już o jakichkolwiek dokumentach wskazujących na wiek, wartość lub pochodzenie przedmiotu. W takim przypadku służby są zobowiązane do przeprowadzenia wszelkich możliwych czynności weryfikacyjnych, ale bieżące sytuacje, takie jak np. weryfikacja w przejściu lotniczym, czy też weryfikacja w porach nocnych, wykluczają często dokładne sprawdzenie przedmiotu bez jego zatrzymania. W tym momencie wchodzi się w zakres procedury karnej, która rodzi określone obowiązki i uprawnienia zarówno po stronie organu ścigania, jak i podróżnego. Pamiętać należy, iż funkcjonariusze Straży Granicznej zawsze mogą zatrzymać przewożony przedmiot, jeżeli tylko mają wątpliwości co do wiarygodności przedstawianych przez podróżnego dokumentów lub co do samego przedmiotu, np. jego cech zabytku czy też źródła pochodzenia. Oczywiście jest, iż takie zatrzymanie poprzedzane jest wszelkimi możliwymi sprawdzeniami i weryfikacjami dotyczącymi nie tylko przedmiotu, ale również osoby oraz składanych przez nią wyjaśnień, jeżeli tylko jest to fizycznie możliwe. W związku z powyższym, pomimo obecnie obowiązujących liberalnych przepisów, istnieją ograniczenia wdrażanej swobody wywozu zabytków, a podróżnicy muszą liczyć się z określonymi sytuacjami i związanymi z tym konsekwencjami. Jednakże to ograniczenie związane jest najczęściej z niedopełnieniem przez podróżnego obowiązków lub

2

zaniechaniem czynności, które mogłoby ustrzec go przed problemami na granicy. Nowa ustawa daje takie narzędzia, mowa tutaj o dokumentach wyceny, oceny i potwierdzenia wwozu.

Pragnę zwrócić szczególną uwagę na dokument, który, zgodnie z art. 59 ust.3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, miałby być wystawiany przez Służbę Celną lub Straż

Graniczną na granicach kraju, w skrócie – dokument zwany potwierdzeniem wwozu przedmiotu zabytkowego. Zgodnie z zapisami cytowanej ustawy, takie potwierdzenie ma być wystawiane wyłącznie w przejściach granicznych, co z samej istoty układu z Schengen generuje komplikacje, na granicach wewnętrznych bowiem takie przejścia już nie funkcjonują. Tym samym pozbawia się osoby podróżujące do Polski – z kierunku zachodniego (granica z Niemcami), południowego (granica ze Słowacją i Czechami) oraz północno-wschodniego (granica z Litwą) – ustawowych możliwości potwierdzenia faktu wwozu zabytkowych przedmiotów. Ma to znaczenie w kontekście zwiększającego się obrotu działami sztuki przez granicę państwa celem ich odsprzedaży na terenie Polski. Dzieła takie po nieudanych transakcjach zazwyczaj wracają do kraju, z którego przybyły, ale w takim przypadku wchodzimy w tzw. procedurę wywozową, a więc konieczność spełnienia przesłanek warunkujących legalność takiego wywozu. W skrócie, dzieła sztuki są przywożone do naszego kraju swobodnie, bez jakiegokolwiek formalizmu, natomiast przy wywozie mogą napotykać, i napotykają, utrudnienia wynikające z obowiązujących w Polsce przepisów.

Niemniej odnotowuje się mniejszą liczbę zdarzeń związanych z nielegalnym wywozem, a powyższe ma swoje odzwierciedlenie również w gromadzonych danych statystycznych. W ramach działań Straży Granicznej w zakresie ochrony dóbr kultury przed ich nielegalnym wywozem, w 2010 r. odnotowano ponad 30 zdarzeń dotyczących dóbr kultury, z czego wszczęto 27 postępowań przygotowawczych. W ramach prowadzonych czynności 5 osobom postawiono zarzuty z art. 109 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w tym jedną osobę objęto aktem oskarżenia. Najwięcej zdarzeń w przedmioto-

wym zakresie odnotowano w rejonie służbowej odpowiedzialności Nadodrzańskiego i Nadwiślańskiego Oddziału Straży Granicznej, co w sumie stanowiło ponad 50 proc. wszystkich ujawnień prób przemytu zabytków. W ramach działań poddano weryfikacji ponad 400 sztuk różnego rodzaju przedmiotów, przy czym jedynie 90 zostało uznane za zabytki, zgodnie z obowiązującymi przepisami. Należy zaznaczyć, że większość tych postępowań została wszczęta w związku z przypadkami, które miały miejsce przed wejściem w życie nowelizacji ustawy. Jak wskazują powyższe dane, wyraźnie odnotowuje się mniejszą liczbę wszczynanych postępowań oraz zatrzymywanych przedmiotów, jednak w związku z opisywaną nową rzeczywistością, taką sytuację uznać należy za możliwą i uzasadnioną.

Duża liczba postępowań przygotowawczych (tj. ponad 70 proc. spraw) została umorzona, przy czym większość z uwagi na fakt braku czynu przestępczego lub znikomą szkodliwość społeczną czynu. Natomiast w ramach realizowanej współpracy z innymi służbami jeden przypadek został przekazany do dalszego prowadzenia przez policję.

Niezmieniony pozostaje katalog rzeczy, które są przedmiotem nielegalnego wywozu, a więc: meble i części składowe mebli, numizmaty, ikony, obrazy, elementy gospodarstwa domowego, naczynia liturgiczne oraz książki.

W nowych realiach ochrony zabytków istotne jest skuteczne przetwarzanie informacji niezbędnych dla efektywnego zwalczania wszelkiego rodzaju przestępczości skierowanej przeciwko zabytkom, bowiem nielegalny wywóz często stanowi przestępstwo pochodne innych przestępstw, np. kradzieży lub paserstwa. Wymiana informacji dotyczy nie tylko służb, ale również instytucji lub podmiotów, np. antykwariuszy, muzealników, pasjonatów, kolekcjonerów. Możliwość efektywnego korzystania z gromadzonej przez te osoby wiedzy oraz informacji przetwarzanych w bazach organów ścigania stanowi podstawowe narzędzie w walce z tego rodzaju przestępczością. W dobie otwartych granic i transgranicznego charakteru przestępstwa nie bez znaczenia pozostaje również współpraca międzynarodowa, która w praktyce realizowana jest coraz częściej. ■

3

Fot. Przedmioty ujawnione przez Straż Graniczną w Warszawie na lotnisku Okęcie (il. 1 i 3) oraz w Terespolu (il. 4 i 2)

4